

Explaining the Metaphors Application in the Interdisciplinary Research

Ghasem Darzi¹

Received: Jan. 10, 2018; Accepted: May. 04, 2018

Extended Abstract

Analogy and metaphor are among figures of speech and play an important role in explaining the complexity. Even though metaphors often are considered among figures of speech but in recent modern years have been used in Scientific discoveries. So we could consider metaphors as a key instrument for removing ambiguity of complex Phenomena. Complexity is a fundamental Criterion in interdisciplinary studies. So metaphors are very efficient in resolving complexity of interdisciplinary problems. We found six metaphors, as follows, with specific functions in interdisciplinary process: Crossing boundaries, Bridge building, Restructuring, Mapping, Archipelago, and Bilingualism. The four main applications of these metaphors are: 1) Explaining the general meaning of interdisciplinarity; 2) Defining the quality of interaction of disciplines; 3) Determining how to set up a dialogue between disciplines; And 4) Supporting to extract interdisciplinary issues and problems and Research program. With this four applicants we could claim that metaphors are useful instruments throughout the interdisciplinary process.

Keywords: metaphor, interdisciplinary, Crossing boundaries, Bridge building, restructuring, mapping, archipelago, Bilingualism

---

1. Assistant Professor in Quranic Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

✉ Gh_darzi@sbu.ac.ir

INTRODUCTION

Ambiguity and complexity has led to obscured definitions about interdisciplinarity and its process. These definitions need clarification. Metaphors are appropriate instruments for achieving this goal. In this article we try to show how interdisciplinarians use varied metaphors for clarification of interdisciplinary definition and its process.

PURPOSE

The study aim to show the role of metaphors in interdisciplinarity. Particularly we stress on metaphors functions in interdisciplinarity and four applications for these metaphors will be expressed.

METHODOLOGY

This study follows a literal investigation in the context of interdisciplinary studies and derivate the distinct metaphors in defining interdisciplinarity and its process. Then by using analytical method, we analyze and extract applied patterns.

RESULT

In addition to their aesthetic functions in literature, metaphors also have an epistemological application in science, and they can solve many of the ambiguities and complexities of science and lead to the discovery of outstanding scientific achievements.

Complexity and ambiguity in interdisciplinary studies are much more than disciplinary studies, and this also duplicates the need for attention to metaphor in interdisciplinary studies.

The six main metaphors that can be used at different stages of interdisciplinarity are: Crossing boundaries, Bridge building, Restructuring, Mapping, Archipelago, and Bilingualism.

The most important application of Crossing boundaries metaphor is to explain the holistic and general meaning of interdisciplinarity. The discipline and the boundaries of the field have a great deal of ambiguity in which the consideration of the characteristics of the ethnic-national boundaries can be made more clarified by them.

Another three metaphors, Bridge building, Restructuring, and archipelago, can help the researcher to more clearly determine the quality of the interaction of the disciplines.

By bilingual metaphor, we could have more precise and clearer explanation of the fact that how to make dialogue between different disciplines. In this way, the disciplines are likened to different languages that one person wants to master at the same time. Pidgin and Creole languages are good models for determining the quality of this interaction and conversation.

Mapping metaphor also provides the best solution for extracting interdisciplinary issues and a forward-looking research program. Through this metaphor, it is possible to identify the problem roots in other disciplines, and subsequently find the disciplines involved in problem solving. It is also possible to identify and evaluate the different types of communication between these different types and descendants.

CONCLUSION

Metaphors play a very important role in explaining the interdisciplinary concept and the process of integration. The six important related metaphors are: Crossing boundaries, Bridge building, Restructuring, Mapping, Archipelago, and Bilingualism. Also four main applications of these metaphors are: 1- Explaining the general meaning of interdisciplinarity; 2- Defining the quality of interaction of disciplines; 3- Determine how to set up a dialogue between disciplines; And 4- Help to extract interdisciplinary issues and problems and Research program.

NOVELTY

- 1) Attempting to defining a new approach toward understanding interdisciplinary meaning and its process of integration.
- 2) Discovering the applications of using metaphors in interdisciplinary studies. By now, no one has pointed out to the functions of metaphors in interdisciplinarity.
- 3) Helping the students and researchers in doing a true interdisciplinary study by introducing metaphor applicants in interdisciplinary process.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Achinstejn, P. (1968). *Concepts of Science*. Baltimore, Maryland: John Hopkins Press.
- Adler, M.J. (1998). Knowledge become self-conscious [outline of knowledge Britannica]. *The New Encyclopaedia Britannica*, Chicaga: Encyclopedia, Britanica.
- Ahmad, L. (2012). *Zanān va jensiyat dar Eslām: rišehā-ye tārīxi-ye jedāl-e emruzi* [Women and gender in Islam: historical roots of a modern debate] (F. Sadeghi, Trans.). Tehran, Iran: Negāh-e Mo'aser.
- Al-Siba'i, M. (2010). *Al-Mar'ah Baina Al-Fiqh wa Al-Qanun* [Woman between Al-Fiqh and Law]. Beirut: Dār Ibn Hazm.
- Barlas, A. (2002). *Believing women in Islam: unreading patriarchal interpretations of the Qur'an*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Bruun, H.J., Hukkinen, K., Huutoniemi, K., & Klein, J.T. (2005). *Promoting interdisciplinary research: the case of the academy of Finland*. Helsinki, Finland: Academy of Finland.
- Dabbagh, M. (2014). Majāz dar haqiqat; vorud-e este'ārehā dar elm [Metonymy in the truth; the entry of metaphors in science]. Tehran, Iran: Hermes.
- Daniela M. (2002). Models, metaphors and analogie. In P. Machamer, & M. Silberstein (Eds.), *Blackwell Guide to the Philosophy of Science*, Blackwell Publishers Wiley. doi: 10.1002/9780470756614.ch6
- Darzi, G. (2018). Tarsim-e jāygāh-e Qurān dar manzume-ye olum-e tajrobi; bā ta'kid bar olum-e howze-ye salāmat [Position of the Qur'an in the experimental sciences with an emphasis on the health sciences]. *Journal of Quran and Medicine*. 2(4), 55-63.
- Darzi, G., & Pakatchi, A. (2014). Naqš-e tarjome-ye farhangī dar motāle'āt-e miyānrešt'i bā ta'kid bar olguhā-ye nešānešenāxti-ye farhangī [The role of cultural translation in interdisciplinary studies; with the emphasis on the cultural semiotics patterns]. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 6(4), 33-49. doi: 10.7508/ISIH.2014.24.003
- Eisel, U., & Nicholas, H. (1992). About dealing with the Impossible: An account of experience in landscape planning courses. *European Journal of Education*, 27(3), 239-255. doi:10.2307/1503452.
- Frodeman, R., Thompson Klein, J., & Carlos Dos Santos Pacheco, R. (2017). *The Oxford Handbook of Interdisciplinarity* (2nd ed.). UK: Oxford University Press.
- Gentner, D. (1982). Are scientific analogies metaphors. In Davi S. Mial (ed.) *Metaphor: Problems and Perspectives*. Harvester Press.
- Javadi Amoli, A. (2009). *Zan dar Āyine-ye jalāl va jamāl* [Woman in the mirror of beauty and divine glory]. Qom, Iran: Esrā.

- Khandaghabadi. H. (2015). Historical text-oriented; A look at exegetical method of Amina Wadud with a focus on the interpretation of Verse 34 of Surah Nisa. *Journal of Serāje Monir*, 6(18), 41-75. doi: 10.22054/AJSM.2015.1609
- Klein, J.T. (1996). *Crossing boundaries: Knowledge, disciplinarity and interdisciplinarity*. Charlottesville, VA: University Press of Virginia.
- Klein, J.T. (1999). Mapping interdisciplinary studies. *The Academy in Transition Series*. Washington, D.C.: Association of American Colleges & Universities.
- Klien, J. T. (1990). *Interdisciplinarity: History, theory and practice*. Dtroit: Wayne State University.
- Lakoff, G. (1993). *The contemporary theory of metaphor*. Cambridge University.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (N.D.). *The conceptual basis Of grammatical structure*. US: University Of California, San Diego..
- Lattuca, R.L. (2008). Xalq-e Miyānreštegī: ta'arif-e mabnā'i ostādān-e kālej va dānešgāh [Creating interdisciplinarity: interdisciplinary research and teaching among college and university faculty] (M. Karami, Trans). In M. Alavipour (Ed.), *Mabāni-ye Nazari va Raveš Šenāsi-ye Motāle'āt-e Miyānrešte'i* [Theoretical and Methodological Foundations of Interdisciplinary Studies]. Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.
- Martin, J., & Harre, R. (1982). Metaphor in science. In D.S. Miall, (Ed.), *Metaphore: Problems and Perspectives* (pp. 89-105). Sussex: The Harvester Press. doi: 10.1207/s15327868ms0101_5
- Motahhari, M. (2001). Nezām-e Hoquq-e zan dar Eslām [Woman 's rights in Islam]. *Quranic Studies*, 27 & 28.
- Motahhari, M. (2002). Noktehā va yāddāsthā-yi darbāre-ye zan dar Qurān [Women's rights system in Islam]. *Journal of Pažuhešhā-ye Qurani/Quranic Researches*, Sadra Publication, 27&28, 14-29.
- Newell, W.H. (2008). Nazariye-ye motāle'āt-e miyānrešte'i [The theory of interdisciplinary Studies] (M. Alavipour, Trans.). In M. Alavipour (Ed.), *Mabāni-ye Nazari va Raveš Šenāsi-ye Motāle'āt-eMmiyānrešte'i* [Theoretical and Methodological Foundations of Interdisciplinary Studies], Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.
- Nikitina, S. (2005). Pathways of interdisciplinary cognition. *Cognition and Instruction*, 23(3), 389–425. doi:10.1207/s1532690xci2303_3.
- Peterson, V.S. (1993). Disciplining practiced/practices: gendered states and politics. In E. Messer-Davidow, D.R. Shumway and D.J. Sylvan (eds), *Knowleges: Historical and Critical Studies in Disciplinarity* (193-4), Charlottesville, University of Virginia Press.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

Repko, A. (2017). *Pažuheš-e miyānrešte'i: nazariye va farāyand* [Interdisciplinary research: process and theory] (M. Alavipour, Trans.). Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.

Repko, Allen F (2012). *Defining Interdisciplinary Studies*, Pdf Format in: https://education.cuso.ch/fileadmin/education/image/repko_2012_interdisciplinary-research_chapter-1.pdf

Roland, S. (2008). Interdisciplinarity (M. Karami, Trans.). In M. Alavipour (Ed.), *Theoretical and Methodological Foundations of Interdisciplinary Studies*. Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.

Wadud, A. (1999). *Qur'ān and woman: rereading the sacred text from a woman's perspective* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Vol. 10
No. 2
Spring 2018

استعاره و میان‌رشتگی؛ بیان موارد کاربرد استعاره‌ها در پژوهش میان‌رشته‌ای

قاسم درزی^۱

دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۲۰ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۱۴

چکیده

تشبیه و استعاره، از صنایع مهم ادبی محسوب می‌شوند که در تبیین و رفع ابهام از مفاهیم مبهم و پیچیده نقشی مهمی دارد. گرچه استعاره‌ها بیشتر در زمره صنایع ادبی به حساب می‌آیند و ابعاد زیبایی‌شناختی آن‌ها شناخته‌شده‌تر است، اما در دوره مدرن توانسته‌اند راه خود را به دنیای علم نیز باز نمایند و نقشی تأثیرگذار در اکتشافات برجسته علمی در دوران معاصر داشته باشند. با توجه به اهمیت مقوله «پیچیدگی» در مطالعات میان‌رشته‌ای و نقش بسزای استعاره‌ها در تبیین و پرده برداشتن از پیچیدگی امور، می‌توان از استعاره‌ها در مواضع مختلفی در پژوهش میان‌رشته‌ای استفاده کرد. چهار کاربرد اصلی استعاره‌ها در مطالعات میان‌رشته‌ای عبارت‌اند از: ۱. تبیین معنای عمومی و کلی از میان‌رشتگی؛ ۲. تعیین کیفیت تعامل رشته‌ها با یکدیگر؛ ۳- تعیین نحوه برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان رشته‌های مختلف؛ و ۴. کمک به استخراج مسائل میان‌رشته‌ای و برنامه تحقیقاتی. بر این اساس و در قالب این چهار کاربرد اصلی به بیان و توضیح ۶ استعاره رایج در میان‌رشته‌ای خواهیم پرداخت. این ۶ استعاره عبارت‌اند از: مرزگذری، پُل‌سازی، بازسازی، مجمع‌الجزایر، دوزبانگی، و نگاشت.

کلیدواژه‌ها: استعاره، میان‌رشتگی، پیچیدگی، مرزگذری، پُل‌سازی، بازسازی، مجمع‌الجزایر، دوزبانگی، نگاشت

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
gh_darzi@sbu.ac.ir

مقدمه

«پيچيدگي» يکي از مهم‌ترين مؤلفه‌هاي ضروري ساختن پژوهش ميان‌رشته‌اي محسوب مي‌شود. نيوويل^۱ (۱۳۸۷، ۱۰۱) معتقد است که سيستم‌ها و پديده‌هاي پيچيده، شرط لازم مطالعه ميان‌رشته‌اي است. پژوهشگر در مطالعه ميان‌رشته‌اي، ادراکات را از رشته‌هاي مرتبط جمع‌آوري مي‌کند و آن‌ها را در قالب فهمي جامع‌تر انسجام مي‌بخشد (همان، ۱۰۳). حتي اگر پيچيدگي را جزء لازم ميان‌رشته‌گي هم ندانيم، چندوجهي و چندتباري بودن مسائلي ميان‌رشته‌اي، ميان‌رشته‌گي را با ابهام زيادي مواجه مي‌کند. بنا بر اين، همکاري ميان‌رشته‌اي زماني رخ مي‌دهد که نمي‌توان مسئله مورد نظر را به چند بخش تقسيم کرد و بايد آن را به‌طور کلي و از نقطه نظر رشته‌هاي مختلف مورد بررسي قرار داد. اين مسئله به‌طور طبيعي باعث مي‌شود هر رشته‌اي از موضع خود با موضوع برخورد کند و فرضيه‌هاي خاص خود را مطرح کند که بايد جداگانه مورد بررسي قرار گيرند و از چشم‌انداز رشته‌هاي مختلف به آن‌ها پرداخته شود (اس رولاند^۲، ۱۳۸۷، ۱۵).

لاتوکا^۳ توانسته است تعاريف متعددي که از ميان‌رشته‌اي ارائه شده است را در دو دسته کلان تقسيم‌بندي کند: دسته نخست، تعاريفي که بر يکپارچگي چشم‌اندازهاي رشته‌اي به عنوان نماد ميان‌رشته‌گي تاکيد دارند؛ و دسته دوم، تعاريفي است که تحقيق علمي^۴ را همانند آنچه در علوم طبيعي و فيزيک اتفاق مي‌افتد، نمونه‌اي براي هر نوع تحقيقاتي در نظر مي‌گيرند (لاتوکا، ۱۳۸۷، ۵۱۶). از اين رو، تحقيق ميان‌رشته‌اي مشابه پژوهش علمي در نظر گرفته مي‌شد (همان). در اينجا شاهد ابهامي مهم در يکپارچگي چشم‌اندازها هستيم. به همين جهت است که گروهی ديگر علوم طبيعي و فيزيک را به عنوان نمونه و مدلي براي تحقيقات ميان‌رشته‌اي برگزيده‌اند. استعاره‌ها ما را قادر مي‌سازند تا بتوانيم ابهامي که در تعريف ميان‌رشته‌گي وجود دارد را بهتر بفهميم و بهتر بتوانيم ميان رشته‌هاي علمي ارتباط برقرار نماييم.

تشبيه و استعاره‌ها از ابزارهاي کليدي براي رفع ابهام و پيچيدگي امور محسوب مي‌شوند.

فصلنامه علمی - پژوهشی

۲

دوره ۱۰، شماره ۲
بهار ۱۳۹۷
پياپی ۳۸

1. Newell, W.H.
2. Roland, S.
3. Lattuca, R.L.
4. scientific

گرچه که کاربست استعاره‌ها در علم خیلی جدید محسوب می‌شود اما دستاوردهای شگرفی را برای بشر پدید آورده است. همین امر نیز توجه به استعاره‌ها و کیفیت کاربست آن در مطالعات میان‌رشته‌ای را ضروری می‌سازد. خانم جولی تامپسون کلاین^۱ اولین فردی محسوب می‌شود که فهرستی از استعاره‌های مرتبط با میان‌رشته‌گی را بیان کرده است. اما او هیچ‌گاه به بیان تفصیلی موارد کاربست این استعاره‌ها و دسته‌بندی آن‌ها نپرداخت.

آلن رپکو^۲ دو کاربست اساسی را برای این استعاره‌ها مطرح کرد: نخست، معنایی عمومی و کلی از پژوهش میان‌رشته‌ای را برای رشته‌پژوهان تصویر می‌کند؛ و دوم، نتیجه مشخص یک پروژه میان‌رشته‌ای را مدل‌سازی می‌کند (رپکو، ۲۰۱۲، ۲۱). او تنها دو ابهام را در میان‌رشته‌گی رصد کرده است که استعاره‌ها می‌توانند به تبیین آن بپردازند: (۱) معنای عمومی از میان‌رشته‌گی ناواضح است و استعاره‌ها می‌توانند آن را تبیین نمایند؛ (۲) وقتی بینش‌های رشته‌ای با یکدیگر تلفیق می‌شوند، برای تصور این محصول تلفیق‌شده، نیازمند یک مدل‌سازی جدید هستیم و استعاره‌ها در تحقق این مهم می‌توانند راهگشا باشند.

واقعیت آن است که ابهامات موجود در میان‌رشته‌گی بیش از آن چیزی است که رپکو مدعی آن شده است. رپکو تنها به ابهاماتی اشاره کرده که در ابتدای فرایند پژوهش میان‌رشته‌ای و انتهای آن قرار دارد. گویا زمانی که قرار است با رشته‌ها مواجهه داشته باشیم، مسائل و دغدغه‌های مشترک را شناسایی نماییم، و میان آن‌ها تعامل و گفت‌وگو برقرار کنیم دیگر هیچ ابهامی وجود ندارد و همه چیز بدون مشکل به پیش می‌رود. پژوهشگرانی که عملاً درگیر پژوهش میان‌رشته‌ای هستند به وضوح شاهد آن هستند که این مراحل نیز به سختی مراحل ابتدایی و پایانی میان‌رشته‌گی است و ابهاماتی به همان میزان در آن‌ها وجود دارد. بررسی تفصیلی استعاره‌هایی که برای میان‌رشته‌گی مطرح شده است نشان می‌دهد که می‌توان از آن‌ها برای رفع ابهام این مراحل نیز بهره جست. ما در این جستار تلاش خواهیم کرد تا با ارائه یک دسته‌بندی جدید از موارد کاربست استعاره‌ها در پژوهش میان‌رشته‌ای، راهکارهایی عملی پیش‌روی پژوهش‌گران قرار دهیم تا بهتر بتوانند پروژه خود را طرح‌ریزی و به پیش ببرند.

این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤالات می‌باشد: (۱) آیا استعاره‌ها می‌توانند نقشی مهم در

1. Klien, J. T.

2. Alen Repko

پیشبرد و سازمان‌دهی پژوهش میان‌رشته‌ای داشته باشند؟ (۲) موارد کاربست استعاره‌ها در پژوهش میان‌رشته‌ای چیست؟ در این مقاله ابتدا به‌شکلی اجمالی به تعریف استعاره و کاربست آن در علوم تجربی خواهیم پرداخت و سپس به نقش تبیین‌کننده استعاره‌ها در میان‌رشته‌گی می‌پردازیم. در انتها نیز به تفصیل به بیان کارکردهای استعاره در مطالعات میان‌رشته‌ای خواهیم پرداخت.

۱. استعاره

با توجه به اهمیت اساسی «استعاره» در این پژوهش، لازم است ابتدا اندکی به تعریف آن بپردازیم و اجزاء اصلی آن را مشخص نماییم و با اشاره‌ای گذرا به مهم‌ترین کارکردهای آن، جایگاه آن را در ارتباط با میان‌رشته‌گی ترسیم نماییم. وقتی به شکل عمومی به این اصطلاح می‌نگریم، استعاره^۱ کلمه‌ای است که برای معنای مشخصی وضع شده است لیکن برای اشاره به معنای دیگری به کار می‌رود، آن‌هم به این انگیزه که نشان دهد آن‌ها شبیه هستند. از منظر زبان‌شناسان، استعاره زمانی محقق می‌شود که حداقل یک قسمت از یک اصطلاح از یک حوزه کاربرد، که حوزه اصلی آن است و در آن رواج دارد، به قلمروای دیگر، که قلمرو هدف است و در آن غیر معمول است، به کار رود (دنیل^۲، ۲۰۰۲، ۱۱۴). به عبارت دیگر، استعاره به معنای یک نگاشت بین حوزه‌ای^۳ در یک سیستم مفهومی است (لیکاف^۴، ۱۹۹۳) و در اصطلاح دقیق آن، مجموعه‌ای از نگاشت‌ها^۵ میان یک حوزه اصلی^۶ و یک حوزه هدف^۷ است که به شکلی کامل از منظر آن فهمیده می‌شود (نک: لیکاف، ۱۹۹۳؛ لانگ‌اکر^۸، بی‌تا، ۲). بنابراین، گنه و اساس استعاره، فهمیدن و تجربه یک چیز از منظر دیگری است (لیکاف و جانسون^۹، ۱۹۸۰، ۱۲۵).

بنابراین هدف از به‌کارگیری استعاره‌ها، تبیین و فهم بهتر یک حوزه مفهومی دارای ابهام است. این تبیین از طریق یک حوزه مفهومی دیگر که از وضوح قابل ملاحظه‌ای برخوردار

1. metaphor
2. Daniela M.
3. cross-domain
4. Lakoff
5. mappings
6. source domain
7. target domain
8. Langacker
9. Lakoff and Johnson

است حاصل می‌شود. مفهومی که از ویژگی «وضوح» برخوردار است به حوزه مبدأ تعلق دارد و در مقابل، مفهومی که «مُبهم» است و به وسیله استعاره می‌خواهیم آن را «شفاف‌سازی» کنیم حوزه مقصد نامیده می‌شود. تطبیق ویژگی‌های مورد نظر در حوزه مبدأ بر روی حوزه مقصد نیز نگاشت خواننده می‌شود. سه جزء اصلی استعاره عبارت‌اند از: حوزه مبدأ، حوزه مقصد، و نگاشت. «میان‌رشتگی» نیز مفهومی «مُبهم» است که پژوهش‌گران میان‌رشته‌ای برای تبیین و وضوح بیشتر آن دست به دامن استعاره‌ها شده‌اند. اینکه کدام حوزه‌های مبدأ برای شفاف‌سازی میان‌رشتگی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و چه نگاشت‌هایی میان حوزه‌های مبدأ و مقصد در اینجا می‌توان در نظر گرفت، اهداف اصلی این تحقیق محسوب می‌شود. باید توجه داشت که چرایی در نظر گرفتن حوزه‌های مبدأ نیز برای ما اهمیت دارد.

منتقل شدن از حوزه مبدأ به حوزه مقصد خودبه‌خود صورت نمی‌پذیرد و باید موقعیت مناسب آن ایجاد شود. موقعیت، برای استفاده از استعاره، زمانی به وجود می‌آید که دو قلمرویی که انتقال میان‌شان صورت می‌پذیرد بتوانند در ارتباط با یکدیگر باشند؛ چه این ارتباط به وسیله شباهت خصوصیات ظاهری آن‌ها باشد و چه به وسیله شباهت روابط خویشاوند آن‌ها (گنتنر^۲، ۱۹۸۲، ۱۵۵-۷۰). پس وقتی صحبت از تشبیه میان‌رشتگی به قلمروهای مفهومی مشخص می‌شود، ارتباط میان قلمرو میان‌رشتگی و آن حوزه‌ها نیز مورد توجه قرار می‌گیرند. خوشبختانه پیش از اینکه محققان میان‌رشته‌ای بخواهند از استعاره‌ها برای تبیین و وضوح پدیده «میان‌رشتگی» استفاده نمایند، دانشمندان علوم تجربی، به دفعات، آن را برای مدل‌سازی مفاهیم انتزاعی و پیچیده خود به کار بسته‌اند. بنابراین، اشاره‌ای گذرا به نحوه کاربست استعاره‌ها توسط عالمان علوم تجربی می‌تواند الگوی خوبی را برای کاربست مشابه در مطالعات میان‌رشته‌ای در اختیار بگذارد.

۲. استعاره‌ها، زایاکننده زبان علم

برخلاف دیدگاه رایج که استعاره را تنها صنعتی ادبی و زیبایی‌شناسانه می‌داند، بسیاری نیز

معتقدند که مهم‌ترین پیشرفت‌های علمی بشر مرهون استفاده از مدل‌ها و استعاره‌هاست. پیرو همین مطلب می‌توان اظهار داشت که «استعاره زبان علم را زایا می‌کند» (دبّاغ، ۱۳۹۳، ۴)؛ بدین معناکه، به‌وسیله استعاره و توجه به مشابهت‌ها می‌توان جنبه‌های جدیدی را کشف کرد که پیش از این مورد توجه نبوده‌اند (همان، ۵۵). دنیای علم پُر است از این استعاره‌هایی که حوزه‌های مبدأ و مقصد آن از حوزه‌های کاملاً متفاوتی انتخاب شده‌اند.

در زمره این استعاره‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: مقایسه میان اتم و منظومه شمسی؛ میان موج‌های نور، صدا و آب؛ میان شکافت هسته‌ای و بخشی از یک قطره آب؛ میان هسته اتمی و پوسته‌های الکترونی برون هسته‌ای؛ و میان جاذبه الکترو استاتیکی و انتقال گرما (اچینستن^۱، ۱۹۶۸، ۲۰۵-۲۰۳). کافی است کمی در ارتباط با اصطلاحاتی از قبیل میدان الکتریکی^۲، جریان الکتریکی^۳، سیاه‌چاله^۴، و... تأمل شود تا ابعاد استعاری آن‌ها رُخ نماید. در اولی، الکتروسیته به میدان و در دومی به سیال^۵ مشتمل بر جریان تشبیه شده است. در سومی نیز یک ناحیه از فضا-زمان به یک حفره زمینی (=چاله) تشبیه شده است. بدون در نظر گرفتن چنین استعاره‌هایی امکان فهم صحیح حوزه‌های مقصد در زبان علم وجود نداشته است. در موارد این‌چنینی شاهد چرخش از مدل‌های علمی به زبانی استعاری هستیم (مارتین و هری^۵، ۱۹۸۲، ۱۰۰). استعاره‌ها قدرت بسیار زیادی دارند و ورود آن‌ها به یک حوزه می‌تواند موجب تغییر و یا حتی ایجاد یک حوزه جدید شود. در این ارتباط، لیکاف و جانسون که به نقش استعاره‌ها در زندگی انسان توجه داشته‌اند معتقدند که، توانایی استعاره‌ها در تغییر زندگی و یا ایجاد یک زندگی جدید است. استعاره‌های جدید قدرت آن را دارند که زندگی جدیدی را پدید آورند (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰، ۱۳۱). اگر یک استعاره جدید وارد یک سیستم مفهومی شود که ما افعال مان را بر اساس آن قرار داده‌ایم، می‌تواند آن سیستم مفهومی و ادراکات و افعال مبتنی بر آن را تغییر دهد... اکثر تغییرات فرهنگی با معرفی استعاره‌های جدید و از یادبردن موارد قدیمی تر سر بر می‌آورند (همان).

1. Achinstein
2. electric field
3. electric current
4. black hole
5. Martin and Harre

استعاره‌هایی که پیرامون میان‌رشتگی و توصیف آن مطرح شده‌اند را نیز می‌توان از جهات فوق‌الذکر مورد ارزیابی و بررسی قرار داد: نخست، حوزه‌های مبدأ و مقصد در این استعاره‌ها چیست؟ و میان مطالعات میان‌رشته‌ای و کدامیک از قلمروهای دانشی ارتباط برقرار شده است؟ دوم، چه نگاشت و یا نگاشت‌هایی را می‌توان میان حوزه‌های مبدأ و مقصد مرتبط برقرار کرد؟ و سوم اینکه، کارکرد هر یک از این نگاشت‌ها چیست و چقدر و چگونه توانسته است مفهوم میان‌رشتگی را زایا و کاربردی نماید؟ اینک با ذکر مهم‌ترین استعاره‌ها سعی می‌کنیم به پاسخ سؤالات مطرح شده بپردازیم.

۳. استعاره‌هایی مبین میان‌رشتگی

پژوهشگران حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای استعاره‌های گوناگونی را برای توصیف میان‌رشتگی مدنظر قرار داده‌اند. شاید برای اولین بار پروفیسور کلاین فهرستی از این استعاره‌ها را در اختیار ما قرار داد (نک: کلاین، ۱۹۹۰ و ۱۹۹۶). او ابتدا تنها و به‌اختصار به دو شکل از این استعاره‌ها، یعنی استعاره پل‌سازی^۱ و بازسازی^۲، پرداخت (همان، ۱۹۹۰، ۱۱-۱۰)، اما در اثر دیگر خود با عنوان «عبور از مرزها» به تفصیل به ۵ استعاره پرداخت. این ۵ استعاره عبارت بودند از: پُل‌سازی، نگاشت^۳، مجمع‌الجزایر^۴، دوزبانگی^۵، و مرزگذری^۶. این مفصل‌ترین فهرستی است که تاکنون پیرامون استعاره‌های مرتبط با میان‌رشتگی به رشته تحریر درآمده است. بعدها رپکو (۲۰۱۲) ویراست جدیدی از استعاره‌هایی که کلاین فهرست کرده بود را ارائه کرد و با افزودن برخی جزئیات بیشتر به آن، ۶ استعاره مرتبط با میان‌رشتگی را با شفافیت بیشتری بیان کرد.

کلاین در فهرستی که از این استعاره‌ها ارائه داد، هیچ‌گاه با نگاهی کل‌نگر به تبیین کارکرد آن‌ها نپرداخته بود و فقط به شکل مستقل هر یک از آن‌ها را آورده و ارتباط آن‌ها با مقوله میان‌رشتگی را بیان کرد. اما رپکو تمامی این استعاره‌ها را با فرایند تلفیق میان‌رشته‌ای مرتبط

1. bridge building
2. restructuring
3. mapping
4. archipelago
5. bilingualism
6. cross-boundry

می‌داند. او معتقد است دو کارکرد اساسی برای این استعاره‌ها می‌توان در نظر گرفت: ۱. معنایی عمومی و کلی از پژوهش میان‌رشته‌ای را برای رشته‌پژوهان تصویر می‌کنند؛ ۲. نتیجه مشخص یک پروژه میان‌رشته‌ای را مدل‌سازی می‌کنند (ریکو، ۲۰۱۲، ۲۱). در توضیح ریکو دو نکته مهم قابل رصد است: نخست، مفهوم میان‌رشته‌گی به شکل مستقل دارای ابهام است و برای توضیح آن حتماً باید به سراغ استعاره‌ها رفت؛ و دوم، نتیجه حاصل از تلفیق رشته‌ها هم عموماً دارای ابهام و پیچیدگی است و برای تصویرپردازی از آن و نمایشش به شکلی ملموس، نیازمند ارائه یک مدل هستیم؛ مدلی که بتواند تمامی اجزاء این دست‌آورد میان‌رشته‌ای را در برداشته باشد.

هیچ‌یک از این آثار، به تفکیک به کارکردهای این استعاره‌ها و نقش مهم آن‌ها در فرایند تلفیق نپرداخته‌اند. به نظر نگارنده، استعاره‌ها علاوه بر اینکه می‌توانند معنای عمومی و کلی از پژوهش میان‌رشته‌ای را به تصویر بکشند، ۳ کارکرد برجسته دیگر دارند: ۱) کیفیت تعامل رشته‌ها در میان‌رشته‌گی را تعیین کند؛ ۲) الگوهایی را برای تلفیق نظریات رشته‌های مختلف و برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان آن‌ها در اختیار داشته باشد؛ و ۳) او را در استخراج مسائل میان‌رشته‌ای و برنامه تحقیقاتی برای فعالیت میان‌رشته‌ای یاری می‌کنند. این سه کارکرد اخیر کمتر مورد توجه نظریه‌پردازان مطالعات میان‌رشته‌ای بوده است. اینک سعی می‌کنیم تا ۶ استعاره مذکور را در قالب این چهار کارکرد اصلی مورد ارزیابی قرار دهیم.

۴. کارکردهای استعاره در میان‌رشته‌گی

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، تاکنون ۶ استعاره اصلی برای میان‌رشته‌گی مطرح شده است. این ۶ استعاره عبارت‌اند از: مرزگذری، پُل‌سازی، بازسازی، مجمع‌الجزایر، دوزبانگی، و نگاشت. این استعاره‌ها را می‌توان در قالب چهار کارکرد اصلی دسته‌بندی کرد:

۱) تبیین معنای عمومی و کلی از میان‌رشته‌گی: استعاره مرزگذری، مهم‌ترین استعاره در این نوع محسوب می‌شود؛ تبیین و فهم مقوله «مرز» در رشته‌های علمی، ما را هر چه بیشتر با مقوله «میان‌رشته‌ای» و معنای آن آشنا می‌کند؛

۲) تعیین کیفیت تعامل رشته‌ها با یکدیگر: سه استعاره پُل‌سازی، بازسازی، و مجمع‌الجزایر، در این دسته قرار می‌گیرند. برخلاف گونه پیشین، در هر سه این استعاره‌ها، مفاهیمی مثل «مرز»

در رشته‌ها پیش فرض در نظر گرفته شده و در این ارتباط گفت‌وگویی نمی‌شود. مهم‌ترین چیزی که در اینجا مورد توجه است کیفیت تعامل رشته‌ها با یکدیگر است. مثلاً اینکه در ارتباط میان رشته‌ای، رشته‌ها تثبیت شده در نظر گرفته شوند، آن‌گونه که در استعاره پُل سازی و مجمع الجزایر مشهود است، و یا اینکه ارتباط میان رشته‌ای به اجزاء و ساختار رشته‌ها نیز نگاهی اصلاحی و انتقادی داشته باشد، آن‌گونه که در استعاره بازسازی مورد نظر است؛

۳) نحوه برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان رشته‌های مختلف: استعاره دوزبانگی، مهم‌ترین استعاره در این نوع محسوب می‌شود. در این استعاره، رشته‌ها به زبان‌های خارجی تشبیه می‌شوند و میان ارتباط رشته‌ها با یکدیگر و زبان‌های مختلف با یکدیگر تناظر برقرار می‌شود. به نظر می‌رسد که این استعاره بهترین الگو برای تعیین کیفیت برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان رشته‌های مختلف محسوب شود؛

۴) استخراج مسائل میان رشته‌ای و برنامه تحقیقاتی: استعاره نگاشت، شاخص‌ترین استعاره در این حوزه محسوب می‌شود. از طریق این استعاره می‌توان برنامه تحقیقاتی و افق‌های پیش‌روی میان‌رشته‌ای را ترسیم کرد و همچنین مسائل مورد نظر و مشترک میان رشته‌های مختلف را شناسایی و استخراج کرد.

اینک به توضیح و تفصیل هر یک از این چهار کارکرد اصلی استعاره‌ها در مطالعات میان رشته‌ای می‌پردازیم:

۴-۱. تبیین معنای عمومی و کلی از میان‌رشته‌گی

میان‌رشته‌گی مفهومی انتزاعی، ذهنی، و مبهم محسوب می‌شود. سبب اصلی این ابهام نیز در اختلاف مهمی است که بر روی مفهوم «رشته» و گروه‌بندی شاخه‌های دانش در قالب کلان‌رشته‌هایی از قبیل علوم انسانی، تجربی، و پایه دیده می‌شود. آدلر^۱ (۱۹۹۸) در پروپدیایی که در قالب ویراست پانزدهم دانشنامه بریتانیکا منتشر شده است به این ابهامات اشاره کرده است. آدلر ابتدا به مرزبندی رایج میان دانش‌های مختلف اشاره می‌کند و سپس این مرزبندی‌ها را مورد انتقاد قرار می‌دهد. او معتقد است شکافی اساسی میان علوم تجربی و علوم انسانی وجود دارد. در طول تاریخ نسبت طولانی‌ای از علم، رشته‌های متعددی در یک گروه و در یک سمت قرار گرفته‌اند و در سوی دیگر نیز علوم

1. Adler

انسانی در تقابل با آن‌ها قرار گرفته است. در روزگار ما علوم انسانی عبارت‌اند از: زبان‌شناسی، ادبیات، هنرهای زیبا، تاریخ، فلسفه و دین (آدلر، ۱۹۹۸، ۴۷۷-۴۷۵). او سپس به پیش‌فرضی قابل‌نقد در این زمینه اشاره می‌کند: «پیش‌فرض این است که تمایزهای بنیادینی در روش، روی‌آورد و معیارهای اعتبار (و موجه‌بودن) میان رشته‌های علوم انسانی در یک طرف، و علوم تجربی، طبیعی و اجتماعی از طرفی دیگر وجود دارد. البته چنین تمایزی وجود دارد اما به شکل کامل واضح نیست» (همان). نقد اساسی آدلر ناظر به ابهامی است که بر روی مقوله «مرز» میان قلمروهای دانشی وجود دارد. او این ابهام اساسی را در قالب مثالی تبیین کرده است: در روش و شرایط اعتبار، برخی از علوم انسانی بسیار نزدیک به علوم تجربی هستند. به عنوان نمونه، ریاضی‌دان‌ها و منطق‌دان‌ها، از طریق نشستن و تأمل کردن^۱ به نتایج علمی خود دست می‌یابند. نه اینکه بخواهند آزمایش انجام دهند و یا به گردآوری اطلاعات و پردازش آن پردازند. فلسفه نیز مثل آن‌ها می‌باشد. اما ریاضی جزء علوم تجربی ولی فلسفه جزء علوم انسانی دانسته شده است! (همان). همچنین از نظر شرایط اعتبار و موجه بودن، معیارهای کاربردی در فلسفه امکان پیاده شدن و قضاوت بر روی ادبیات و یا هنرهای زیبا را ندارد. با این وجود هر سه‌تای اینها جزء علوم انسانی گروه‌بندی می‌شوند! (همان).

در نظر گرفتن مرزهای مشخص و متمایز بین علوم انسانی و تجربی تبدیل به مسئله‌ای شده است که اجازه نمی‌دهد به راحتی بتوان تصمیم گرفت که دنیای علم، یکی است و یا دو تا؟ همچنین این سؤال باقی می‌ماند که آیا فاصله و شکافی وجود دارد که بتواند علوم انسانی و تجربی را از یکدیگر جدا کند و یک مرز آهنی و نفوذناپذیر میان آن‌ها ایجاد کند که امکان ارتباط میان آن‌ها را از بین ببرد؟

ابهامات مهمی که آدلر مطرح کرده کاملاً ناظر است به استعاره «مرز» برای دانش. در این استعاره، رشته‌های علمی به اقلیم‌های قومی-ملّی تشبیه شده‌اند و تلاش می‌شود ارتباط بین‌اعلومی براساس ارتباطات قومیت‌ها و ملیت‌های مختلف با یکدیگر تبیین شود. در نظر گرفتن چنین استعاره و مدلی برای دانش می‌تواند به راحتی بسیاری از ابهاماتی را که آدلر مطرح کرده است پاسخ دهد؛ زیرا این ابهامات زمانی رُخ می‌نماید که مرزهای ثابت و غیرقابل‌تغییری برای

1. sit and think

دانش‌های گوناگون در نظر بگیریم و ارتباط میان حوزه‌های دانشی را کاملاً سلب و مکانیکی مفروض بگیریم. حال آنکه توجه به مرزهای قومی-ملّی، عکس‌چنین چیزی را به نمایش می‌گذارد. بنابراین، به نظر می‌رسد که استعاره «مرزگذری» می‌تواند در زمره مهم‌ترین استعاره‌هایی محسوب شود که قادر است به‌خوبی در تبیین معنای عمومی و کلی از میان‌رشته‌ای یاری‌رسان باشد. بی‌شک این یاری‌رسانی عمدتاً در تبیین معنای مرز و عینی‌سازی قلمرو رشته‌هاست؛ اینکه درون و بیرون یک رشته را چگونه می‌توان معنادار کرد و ارتباط درون یک رشته با بیرون آن چگونه تصور می‌شود؟ استعاره مرزگذری مبتنی بر این فرض است که ارتباط رشته‌ها با یکدیگر مبتنی بر گذر از مرزها و شکستن آنهاست.

استعاره «مرزگذری» اولین بار به‌شکل تفصیلی توسط کلاین برای مطالعات میان‌رشته‌ای به‌کار برده شد. به نظر او (۱۹۹۶، ۱)، قلمروهای تخصصی^۱ کم‌اهمیت‌تر از مرزهای واقعی نیستند. اهمیت استعاره مرز برای میان‌رشته‌پژوهان به این خاطر است که توجه آن‌ها را به روش‌هایی جلب می‌کند که رشته‌های علمی به شکل تاریخی به رصَد تمایزها، ادعاها و فعالیت‌ها پرداخته‌اند و به این شکل، ساختارهای نهادینه شده‌ای را ساخته‌اند تا به تعریف و محافظت از عملکرد دانش‌های خود بپردازند (همان). اینکه برای رشته‌های علمی، مرز در نظر بگیریم و دستیابی به ادراک‌های جامع‌تر را در گرو عبور از این مرزها بدانیم، استعاره بسیار کارآمدی برای ترسیم تبادلات میان‌رشته‌ای است. این استعاره، با پیشنهاد سه اصل اساسی، موانع مهمی را از پیش‌روی پژوهش میان‌رشته‌ای بر می‌دارد:

۱) مرزهای دانش اساساً سخت و نفوذناپذیر نیستند بلکه سیال و نفوذپذیرند؛

۲) مرزهای دانش به‌طور دائم تغییر می‌کنند و تضییق یا توسعه می‌یابند؛

۳) هسته دانش‌ها از منظر فرهنگی قابل مقایسه با حاشیه‌ها نیستند.

اصل اول، برخلاف پیش‌فرض رایجی است که رشته‌ها را سلب و نفوذناپذیر در نظر می‌گیرد. این پیش‌فرض که بیشتر مانعی روان‌شناختی در مسیر مطالعات میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود، ارتباط‌گیری اندیشمندان بسیاری از حوزه‌های دانشی با یکدیگر را ناممکن گردانده است. استعاره «مرزگذری» به پژوهشگران به‌شکلی ملموس کمک می‌کند تا بتوانند بر این مانع روان‌شناختی غلبه نمایند و بسیاری از تابوهای غلط را در هم بشکنند؛

1. specialist domains

اصل دوم بر این نکته مهم تأکید می‌کند که مرزهای دانش، همچون مرزهای قومی-ملّی در حال تغییر و تحول هستند؛ گستره رشته‌ها دائم در حال تضییق و یا توسعه است. این اصل به پژوهشگر میان‌رشته‌ای می‌آموزد که همیشه نمی‌تواند به یک شکل با رشته‌ها مواجهه داشته باشد و گستره موضوعات و مسائل آن‌ها در گذر زمان ممکن است گرفتار تغییر و تحول شده باشد و این امر نیز مواجهه با رشته‌ها را بسیار پویا و غیر منفعل می‌گرداند؛

اما اصل سوم که بسیار کاربردی‌تر است، مرز را ملاکی برای عینیت بخشیدن به «خود» و «دیگری» در نظر می‌گیرد. «خود» را نیز مفهومی مشکک مفروض می‌داند؛ به این معنا که آن را می‌توان به «هسته» و «حاشیه» تقسیم کرد. هرچقدر به سمت هسته پیش می‌روید، اوصاف «خود» پررنگ‌تر خواهند بود و هرچقدر به سمت حاشیه پیش روی می‌کنید، عوارض «خود» کم‌رنگ‌تر شده اوصاف «دیگری» برجستگی پیدا می‌کند؛ بنابراین نواحی مرزی، عوارض و موضوعات درون و بیرون مرز را توأمان همراه هستند و می‌توانند زمینه ارتباط با بیرون از مرزها را راحت‌تر برقرار نمایند. اینجا تا حد زیادی استعاره مرزگذری با استعاره دوزبانگی اشتراک پیدا می‌کند و ظرفیت تعامل میان‌رشته‌ای را بسیار بیشتر می‌افزاید.

شکل شماره (۱)، نمونه‌ای است از کاربست استعاره مرزگذری برای ترسیم جایگاه رشته‌ها و کلان‌رشته‌ها و نمایش جایگاه هر یک از آن‌ها نسبت به رشته مطالعات قرآنی (برای اطلاع از جزئیات این شکل ر.ک: درزی، ۱۳۹۷، ۶۰-۵۷). در این شکل می‌توان مشاهده کرد که چگونه استعاره مرزگذری به ما کمک کرده است تا بتوانیم همسایه‌های دور و نزدیک رشته مطالعات قرآنی را ترسیم کرده و از طریق آن، کیفیت تبادلات میان این رشته و دیگر رشته‌های علمی را مدیریت نماییم. همان‌گونه که از این تصویر برمی‌آید، علوم انسانی غیرتجربی نزدیک‌ترین ارتباط، و علوم طبیعی دورترین ارتباط را با مطالعات قرآنی دارند. علوم انسانی تجربی نیز در میانه این دو قرار دارد و ویژگی‌های علوم انسانی و علوم طبیعی را در بردارد و می‌تواند حلقه واسطه خوبی میان این دو دسته از دانش قرار گیرند. همچنین با توجه به این تصویر می‌توان به گونه‌های ارتباط میان‌رشته‌ای میان و درون این گستره‌های دانشی احاطه پیدا کرد.

- ۱- علوم میان‌رشته‌ای میان روش تاریخی و فلسفی
- ۲- علوم میان‌رشته‌ای میان روش تفسیری و فلسفی
- ۳- علوم میان‌رشته‌ای میان علوم انسانی غیرتجربی و علوم انسانی تجربی
- ۴- علوم میان‌رشته‌ای میان علوم انسانی غیرتجربی و طبیعی تجربی
- ۵- هوش مصنوعی نمونه‌ای از علوم میان‌رشته‌ای میان هر سه حلقه
- ۶- علوم زیرمجموعه روش فلسفی: فلسفه (یا متافیزیک)، معرفت‌شناسی و فلسفه منطق. فلسفه‌های مضاف
- ۷- علوم زیرمجموعه روش تفسیری: هرمنوتیک، زبان‌شناسی؛ معناشناسی، نشانه‌شناسی و نظریه ادبی
- ۸- علوم زیرمجموعه روش تاریخی: ۱- تاریخ و زیر مجموعه‌های آن مانند: تاریخ فلسفه، تاریخ دین، تاریخ تاریخ و ... ۲- لغت: علوم مختلفی که ذیل این علم قرار می‌گیرند عبارتند از: فیلولوژی، ریشه‌شناسی، واج‌شناسی یا علم‌الاصوات؛ ریخت‌شناسی و نحو‌شناسی؛ واژه‌شناسی یا لغت‌شناسی.

شکل شماره (۱). ترسیم منظومه علوم و جایگاه قرآن در میان آنها

۴-۲. تعیین کیفیت تعامل رشته‌ها با یکدیگر

دومین کارکردی که استعاره‌ها در مطالعات میان‌رشته‌ای دارند، تعیین کیفیت تعامل رشته‌ها با یکدیگر می‌باشد. در این کارکرد، فارغ از اینکه بخواهیم به مرزهای رشته‌ها و چپستی و چگونگی آن پردازیم، به رشته‌ها به‌عنوان پدیدارهایی متعین می‌نگریم و می‌خواهیم وضعیت مفروض آن‌ها را در تعامل با دیگر رشته‌ها مورد بررسی و ارزیابی قرار دهیم. پرسش اصلی این است که آیا در ارتباط میان‌رشته‌ای می‌توان به ساختار رشته‌ها نیز نگاهی انتقادی و اصلاحی داشت یا خیر؟ فرض این است که در فعالیت میان‌رشته‌ای دو ساحت اساسی وجود دارد: ۱. دستاوردی که از تلفیق رشته‌ها به‌دست می‌آید؛ و ۲. خود رشته‌ها. بدیهی است که ساحت اول به‌عنوان خروجی مورد انتظار تمامی اقسام میان‌رشته‌ای مورد توجه باشد. اما ساحت دوم تنها در گونه‌های خاصی از میان‌رشته‌ای مد نظر قرار می‌گیرد و ورود به آن، کار را برای پژوهشگر بسیار سخت و پیچیده می‌کند. استعاره «پُل‌سازی» و «مجمع الجزایر» در ساحت اول، و استعاره «بازسازی» در ساحت دوم قرار می‌گیرد.

استعاره «پُل‌سازی» استعاره بسیار رایجی در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. همان‌گونه که از نام آن نیز پیداست، در این استعاره، رشته‌های علمی به پایه‌های یک پُل تشبیه شده‌اند. وجه شبه در این تشبیه ناظر است به ثبات و تغییرناپذیری که در پایه‌های یک پُل دیده می‌شود. بنابراین، در این گونه از میان‌رشته‌ای، جایگاه رشته‌ها و دیسپلین‌ها کاملاً تثبیت شده و غیرقابل مناقشه در نظر گرفته می‌شود (کلاین، ۱۹۹۶، ۱۱-۱۰). پژوهش میان‌رشته‌ای در اینجا مانند کابل‌هایی که پایه‌های یک پُل معلق را مستحکم می‌کند، میان دو رشته علمی قرار می‌گیرد (همان، ۶۰). نبود نگاه انتقادی به رشته‌های درگیر در پژوهش میان‌رشته‌ای، ویژگی اصلی این گونه محسوب می‌شود. این خصوصیات را به‌خوبی می‌توان در پژوهش‌های کاربردی^۱ مشاهده کرد (برای آگاهی بیشتر بنگرید به: فرادمن و همکاران^۲، ۲۰۱۷، ۱۵-۳۰۰)^۳.

اکثر پروژه‌های ابزاری^۴ گونه‌ای از استعاره پُل‌سازی محسوب می‌شوند (همان)؛ زیرا در

1. problem orientation

2. Robert Frodeman et al.

۳. در این مجموعه، مقاله بسیار مهمی با عنوان گونه‌شناسی میان‌رشته‌ای (Typologies of interdisciplinarity) توسط جولی تامپسون کلاین انجام گرفته است که می‌تواند راهنمای خوبی برای تبیین تمایزهای گونه‌های مختلف میان‌رشته‌ای باشد. یکی از گونه‌هایی که در این مجموعه مفصلاً مورد توجه قرار گرفته است، میان‌رشته‌ای ابزاری و کاربردی می‌باشد.

4. instrumental project

آن‌ها ابزارها و روش‌ها از دیگر رشته‌های علمی اقتباس می‌شوند (رپکو، ۱۳۹۴، ۴۹). به‌طورکلی، ابزارگرایی^۱ دیدگاهی است برای پیشبرد مسائلی که به معضلات واقعی جامعه ناظر هستند و میان‌رشته‌گی را به عنوان یک مسئله تجربی می‌نگرد (ایزل^۲، ۱۹۹۲، ۲۴۲). به این گونه از میان‌رشته‌گی، میان‌رشته‌گی برون‌زاد^۳ نیز می‌گویند (کلاین، ۱۹۹۶، ۱۰-۱۱). میان‌رشته‌ای که به دنبال مأموریت‌های اجتماعی و حل معضلات و مسائل واقعی جهان خارج است (همان؛ همچنین: فرادمن و همکاران^۴، پیشین). بنابراین، می‌توان پروژه‌های میان‌رشته‌ای را - که زیر مجموعه وام‌گیری قرار می‌گیرند - نوعی کاربست استعاره پل‌سازی بدانیم. اولین جریان میان‌رشته‌ای علوم اجتماعی در اوایل جنگ جهانی اول و دهه ۱۹۳۰ را باید نمونه‌ای از این نوع دانست (کلاین، همان). آن‌ها روش‌های کمی را از علوم تجربی اقتباس می‌کردند و در حل معضلات اجتماعی به کار می‌بردند (همان). تنها مشکلی که در این گونه وجود دارد این است که رویکرد افراطی در قائل شدن جایگاهی ثابت برای رشته‌ها دیگر امری پذیرفته شده نیست و نمی‌توان این میزان از ثبات و پایداری و استقلال را برای رشته‌ها در نظر گرفت (براون و همکاران^۵، ۲۰۰۵، ۲۷). در دیدگاه‌های پذیرفته‌تر، رشته‌ها ترکیبی از رشته‌های مختلف هستند که مشخص کردن قسمتهایی از رشته که مختص همان باشد به راحتی میسر نیست (همان). آنچه که برای پژوهش میان‌رشته‌ای در اینجا اهمیت دارد این است که پژوهشگر باید تصمیم بگیرد که آیا می‌خواهد در پژوهش خود به جایگاه رشته‌ها با یکدیگر به مثابه پایه‌های یک پل، ثابت بنگرد و یا اینکه قرار است رویکردی انتقادی و اصلاحی نسبت به ساختار رشته‌ها و مبانی معرفتی آن‌ها داشته باشد؟ در صورت دوم، ناچار به کاربست استعاره بازسازی خواهد بود.

استعاره «بازسازی»، برخلاف استعاره پل‌سازی که اجزاء رشته‌ها را تغییر نمی‌داد، به تغییر اجزاء رشته‌های درگیر در پژوهش میان‌رشته‌ای مبادرت می‌کند (کلاین، ۱۹۹۶، ۱۱). این استعاره نسبت به ساختار عمومی دانش و همچنین نسبت به موقعیت رشته‌های بازسازی شده رویکرد انتقادی دارد (کلاین، ۱۹۹۶، ۱۱). فمینیسم توانسته است نمونه‌ای از بازسازی را تحقق بخشد

1. instrumentalism
2. Eisel, U.
3. exogenous interdisciplinarity
4. Frodeman, R..
5. Bruun, H,J et al.

همان؛ زیرا از مرزهای (رشته‌ای) عبور کرده و چشم‌اندازهای جدیدی را ایجاد کرده است (پترسن^۱، ۱۹۹۳، ۲۶۰). جنبش دوم در علوم اجتماعی که نزدیک جنگ جهانی دوم رخ داد نیز نمونه‌ای از بازسازی قلمداد می‌شود. پیشرفت‌هایی که در منطق، فلسفه و جامعه‌شناسی علم رخ داد، شرایط را برای ایجاد یک جامعه‌شناسی تلفیقی به وجود آورد. ظهور مفهومی جامعه‌شناسی رفتاری در برنامه‌ها و واحدهای درسی و همچنین مفاهیمی چون ناحیه، اطلاعات، ارتباط، تصمیم‌گیری، نقش و موقعیت حاکی از چنین تلفیق جدیدی است (کلاین، پیشین).

نگاه مبتنی بر بازسازی به مطالعات میان‌رشته‌ای، نگاه‌های انتقادی جدی‌ای را به رویکرد دانش در بر دارد و عمدتاً نیز به ایجاد چشم‌اندازهای جدیدی منجر می‌شود؛ اما در نگاه مبتنی بر پُل‌سازی، رشته‌ها و دانش‌های موجود ساختار خود را حفظ می‌کنند و قرار نیست انتقاد جدی‌ای به ساختار آن‌ها وجود داشته باشد. همین امر نیز موجب می‌شود پژوهش میان‌رشته‌ای مبتنی بر استعاره بازسازی بسیار پیچیده‌تر و سخت‌تر از میان‌رشته‌گی مبتنی بر استعاره پُل‌سازی باشد. به نظر می‌رسد که تلفیق مباحث نیز در این گونه بسیار عمیق‌تر از استعاره پُل‌سازی باشد. البته هر دوی این گونه‌ها، نسبت به میان‌رشته‌گی که مبتنی بر استعاره مجمع‌الجزایر است بسیار پیش‌روتر هستند. در گونه مذکور، هیچ‌گاه ارتباط رشته‌ها با یکدیگر، مشابهی ارتباطی که در استعاره پُل‌سازی و بازسازی دیدیم برقرار نمی‌گردد.

استعاره «مجمع‌الجزایر»، رشته‌های علمی را همچون جزیره‌های جدا افتاده‌ای در نظر می‌گیرد که در عین جدا افتادگی بر یکدیگر تأثیرگذارند. برخلاف دو استعاره پُل‌سازی و بازسازی که تعامل و مشارکت رشته‌ها با یکدیگر مفروض گرفته می‌شد و فقط در میزان این تعامل و سطحی که مشارکت صورت می‌گرفت بحث می‌شد، در استعاره مجمع‌الجزایر، رشته‌ها مستقل در نظر گرفته می‌شوند. البته این استقلال نمی‌تواند به شکل مطلق باشد و رشته‌ها گاه‌گاه از ارتباط و تعامل با یکدیگر ناگزیر خواهند بود. مجموع این ارتباطات را می‌توان در قالب استعاره مجمع‌الجزایر مجسم کرد.

فایده استفاده از چنین استعاره‌ای آن است که توصیف می‌کند که چطور در بسیاری از مؤسسه‌ها، فعالیت‌های میان‌رشته‌ای به شکل اجباری میان گستره‌ای از جنبه‌های فیزیکی و روابط اجتماعی رخ می‌دهد (کلاین، پیشین، ۱۹). به عنوان مثال، مطالعات قومی و جنسیت،

1. Peterson

مطالعات زیست‌محیطی و مطالعات ناشنوایان که درون یک دانشگاه قرار دارند ممکن است به شکل کاملاً عینی درگیر مطالعات میان‌رشته‌ای شوند، اما کمترین ارتباطی میان آن‌ها وجود ندارد (همان). در دانشکده‌ها نیز معمولاً چنین تعاملاتی محتمل به نظر می‌رسد. به عنوان مثال، معمولاً در دانشکده‌های الهیات، با وجودی که رشته‌هایی از قبیل تاریخ اسلام، فقه و حقوق، ادیان و عرفان، فلسفه، و مطالعات قرآنی، کاملاً مستقل از یکدیگر محسوب می‌شوند، اما عملاً در بسیاری از حوزه‌ها شاهد همکاری این رشته‌ها با یکدیگر هستیم. برای نمونه، موضوعی چون «وحي» به تعامل مطالعات قرآنی، فلسفه، تاریخ، عرفان، و حتی ادبیات انجامیده است. «تجوید» پای دانش‌هایی چون آواشناسی، معناشناسی، تاریخ و مطالعات قرآنی را به میان کشیده است. نمونه‌های بسیاری از این ارتباطات مجمع‌الجزایری میان رشته‌ها را می‌توان درون یک دانشگاه رصد کرد.

در مجموع باید گفت که هر سه استعاره پُل‌سازی، بازسازی، و مجمع‌الجزایر، می‌توانند به پژوهشگر کمک کنند تا مشخص کند در چه سطحی قرار است رشته‌های مورد نظرش را در تعامل با یکدیگر قرار دهد. بهره‌کشی رشته‌ها از یکدیگر کاملاً ابزاری و به منظور حل معضلات و مشکلات واقعی اجتماع است و قرار است در حد وام‌گیری باقی بماند؛ یا اینکه می‌خواهد تعامل رشته‌ها به حدی باشد که به اصلاح ساختارها و مبانی معرفتی آن‌ها نیز منجر شود. حتی ممکن است غیر از این دو مورد مدنظر او باشد و استقلال رشته‌ها کاملاً حفظ شده و فقط در عمل و در موضوعی که غیرقابل اجتناب است، رشته‌ها به موضوعات مشترکی پردازند. به هر روی، باید پژوهشگر موضع خود را در این ارتباط مشخص کرده و آگاهانه به عمل میان‌رشته‌ای مبادرت نماید.

۳-۴. نحوه برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان رشته‌های مختلف

سومین کاربردی که برای استعاره‌های مرتبط با میان‌رشته‌گی می‌توان در نظر گرفت جایی است که می‌توانند به نحوه برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان رشته‌ها کمک قابل توجهی نمایند. «تلفیق^۱» رشته‌ها با یکدیگر، در زمره مهم‌ترین مراحل فرایند میان‌رشته‌گی محسوب می‌شود. از تلفیق می‌توان با استعاره دیالوگ و گفت‌وگو یاد کرد. با این استعاره به سهولت می‌توان مفهوم انتزاعی «تلفیق رشته‌ها» را عینی‌سازی و مجسم کرد. استعاره دوزبانگی، یکی از استعاره‌های

1. integration

مهمی است که در این زمینه مورد توجه میان رشته پژوهان قرار گرفته است. در این قسمت تنها به همین استعاره خواهیم پرداخت:

استعاره «دوزبانگی»، رشته‌ها را به مثابه زبان‌های خارجی می‌نگرد (رپکو، ۲۰۱۲، ۲۳) و میان ارتباط رشته‌ها با یکدیگر و زبان‌های مختلف با یکدیگر تناظر برقرار می‌کند. به نظر می‌رسد که این استعاره بهترین الگو برای تعیین کیفیت برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان رشته‌های مختلف محسوب شود؛ گرچه این استعاره به دلیل نادر بودن فردی که به دوزبان تسلط کامل داشته باشد، به ندرت اتفاق می‌افتد، اما زبان‌های پیچین و کریول (برای آگاهی از نقش این دو زبان در میان رشته‌ای نک: درزی و پاکتچی، ۱۳۹۳: ۴۶-۴۳) را می‌توان گونه‌ای از ارتباط میان رشته‌ای به حساب آورد (کلاین، ۱۹۹۶، ۲۲۰). در زبان‌های پیچین و کریول به خوبی شاهد تلفیق دو یا چند زبان با یکدیگر هستیم؛ تلفیقی که معمولاً در زبان‌های پیچین، ناپایدارتر، و در زبان‌های کریول، پایدارتر است. این شکل از دوزبانگی می‌تواند الگوی خوبی برای دستیابی به تلفیقی پایدار میان رشته‌های علمی شود.

توضیح آنکه زبان‌های پیچین و کریول عمدتاً در نواحی مرزی رُخ می‌دهند. بنابراین در مرز رشته‌ها نیز می‌توانیم با زبان‌های علمی پیچین شده و یا کریول شده روبرو باشیم. یعنی رشته‌هایی که در آن‌ها با تلفیقی از اصطلاحات رشته‌های درون و بیرون مرز مواجه هستیم. این زبان‌ها، مدل خوبی هستند که عملاً در آن‌ها تلفیق اتفاق افتاده و می‌توانند الگویی برای تسری این تلفیق به نواحی دیگر رشته باشیم. به عنوان مثال، اگر رشته مطالعات قرآنی را به عنوان رشته مبدأ در نظر بگیریم و بخواهیم به سمت ارتباط‌گیری با رشته حقوق حرکت نماییم، رشته‌ای مثل فقه، در مرز و واسط این دو رشته به حساب می‌آید. در این ارتباط، در رشته فقه با اصطلاحاتی روبرو هستیم که هم در مطالعات قرآنی کاربرد دارند و هم در علم حقوق. اصطلاحاتی چون «لِإِن»، «حَدَّ قَدْ»، «عقد ضمان جریره»، و... در زمره این اصطلاحات محسوب می‌شوند. علم فقه در دوره معاصر وقتی به این اصطلاحات می‌رسد با تلفیقی از مباحث قرآنی و حقوقی به تبیین آن‌ها می‌پردازد. آشکار است که علم فقه را می‌توان واسطی برای برقراری گفت‌وگو میان مطالعات قرآنی و حقوق در نظر گرفت. در اینجا از استعاره دوزبانگی به منظور برقراری تلفیق و گفت‌وگو میان رشته‌ها بهره برده‌ایم. شاید بتوان دانش فقه را در بسیاری از مواضع اش، دانش پیچین شده و یا کریول شده به حساب آورد که با زبان قرآنی حقوقی، هم‌زمان سخن می‌گوید.

همچنین این استعاره متضمن آن است که دیالکتیک، به لحاظ روشی، زیربنای کار میان‌رشته‌ای است؛ همانند دیالکتیک، فرایند تلفیقی متضمن شفاف‌سازی^۱ و برطرف‌سازی تمایزهاست^۲ (پیشین). نیکیتینا^۳ (۲۰۰۵، ۴۲۵-۳۸۹) در پژوهش مستقلی که در این ارتباط انجام داده است به تبیین فرایند شناختی مطالعات میان‌رشته‌ای با استفاده از منطق گفت‌وگویی باختمین پرداخته است. به نظر می‌رسد که استعاره «زبان» و «گفت‌وگو» برای مطالعات میان‌رشته‌ای یکی از بهترین استعاره‌ها در توجیه کیفیت ارتباط میان‌رشته‌ای باشد و به وسیله آن بتوان تبیین خوبی از فرایند تلفیق میان‌رشته‌ای ارائه کرد. استعاره دوزبانگی و گفت‌وگو با الگوهای متنوعی که دارد می‌تواند مدل خوبی برای پژوهشگران ایجاد نماید.

۴-۴. استخراج مسائل میان‌رشته‌ای و برنامه تحقیقاتی

چهارمین و آخرین کاربردی که برای استعاره‌های مرتبط با میان‌رشته‌گی در مطالعات میان‌رشته‌ای می‌توان در نظر گرفت عبارت است از یاری‌رساندن به پژوهشگر در استخراج مسائل میان‌رشته‌ای و برنامه تحقیقاتی معیار.

استعاره «نگاشت»^۴، شاخص‌ترین استعاره برای تحقق این هدف محسوب می‌شود. از طریق این استعاره می‌توان برنامه تحقیقاتی و افق‌های پیش‌روی میان‌رشته‌گی را ترسیم و همچنین مسائل مورد نظر و مشترک میان رشته‌های مختلف را شناسایی و استخراج کرد. این استعاره بر مبنای ایجاد شباهت میان رشته‌های علمی و مناطق جغرافیایی است. همان‌طور که مناطق جغرافیایی، برای مدیریت بهتر و شناسایی نقایص و کاستی‌هایشان، نقشه‌برداری می‌شوند، در رشته‌های علمی نیز از طریق نگاشت می‌توان تحقیقات و برنامه‌های پژوهشی پیش‌رو را شناسایی کرد و همچنین مسائل مشترک را استخراج کرد.

استعاره «نگاشت» دارای دو معنای متفاوت و البته مرتبط می‌باشد: معنای اول عبارت است از «ترسیم نقشه مطالعات میان‌رشته‌ای»^۵ (کلاین، ۱۹۹۹). در این معنا، نگاشت به دنبال ترسیم تحقیقات و برنامه‌های پژوهشی‌ای است که در حال اجراست و اینکه جامعه علمی چه واکنشی در برابر این اتفاقات و رخدادها باید داشته باشد؟ (همان، ۹).

1. clarifying
2. Resolving the conflictins
3. Nikitina
4. mapping
5. mapping interdisciplinary studies

فایده این برداشت از استعاره نگاشت آن است که عرصه‌های جدید میان‌رشته‌ای را آشکار می‌کند و میزانِ مرزگریزی میان‌رشته‌ها را مشخص می‌کند (کلاین، ۱۹۹۶، ۳). کلاین در پژوهشی مستقل به ترسیم برنامه‌های تحقیقاتی و پیش‌روی آکادمیای آمریکا پرداخته است (نک: ۱۹۹۹). پژوهش او می‌تواند مدل خوبی برای کاربست این استعاره برای آکادمیای ایران و استخراج مهم‌ترین برنامه‌های میان‌رشته‌ای پیش‌رو باشد. همچنین، به شکل خاص‌تر، ترسیم نقشه مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم در حوزه‌های مختلف می‌تواند دیدگاهی جامع‌تر در برابر پژوهش‌گران قرار خواهد داد و فهمی مشترک از آنچه در حال رخداد است برای آن‌ها به وجود خواهد آورد.

اما معنای دومی که برای نگاشت مورد نظر است و البته خیلی بیشتر در فرایند تلفیق تأثیرگذار است این است که مسئله به اجزای تشکیل‌دهنده‌اش تجزیه شود و بررسی شود که این اجزاء در ارتباط با یکدیگر چه رفتاری از خود نشان می‌دهند؟ (رپکو، ۲۰۱۲، ۲۳). نگاشت در این معنای دوم، یک راهبرد مهم برای تجزیه و تحلیل مسائل می‌باشد. به‌عنوان مثال، در ارتباط با مسئله آلودگی محیط زیست، نگاشت آن نیازمند آن است که پژوهشگر بصیرت‌هایی را از چند رشته علمی جست‌وجو و پژوهش کند تا علت‌های آن را توضیح دهد (همان). نگاشت یک مسئله با توجه به آنچه که محور قرار می‌گیرد متفاوت می‌شود. به‌عنوان مثال، نوع نگاشت در ادبیات براساس محوریت هر کدام از خواننده، نویسنده، اجزای متن و ... متفاوت خواهد شد. البته آنچه که بیشتر بر نگاشت تأثیرگذار است، ردیابی ارتباط یک رشته با رشته‌ای دیگر است.

وقتی ادبیات را با فلسفه در نظر می‌گیریم، این موارد مد نظر قرار می‌گیرد: پدیدارشناسی انتقادی^۱، هرمنوتیک، ساختارشناسی^۲، نوکارکردگرایی^۳، نقد اخلاقی^۴؛ اما اگر ادبیات و انسان‌شناسی را مد نظر قرار دهیم، نگاشت به این صورت است: ساختارگرایی، قوم‌نگاری^۵، توصیف پرمایه^۶، مطالعات فرهنگ عامه^۷ و نقد اسطوره^۸ (برای نمونه‌های متعدد دیگر نک:

1. phenomenological criticism
2. deconstruction
3. neopragmaticism
4. ethical criticism
5. ethnography
6. thick description
7. folklore and folklife studies

براون و همکاران، ۲۰۰۵، ۲۶). در مطالعات میان‌رشته‌ای، نگاشت در این معنا برای تنظیم چارچوبی کاربردی برای ارتباط میان رشته مبدأ و دیگر رشته‌های علمی بسیار ضروری است. از این طریق به خوبی می‌توان علایق مشترک مطالعات قرآنی و دیگر رشته‌ها را دریافت. نگاشت همچنین به پژوهشگر کمک می‌کند بتواند به سهولت اجزاء و تبارهای مختلف یک موضوع را شناسایی نماید. برای این کار تنها لازم است مسئله‌ای که می‌خواهید به حل آن بپردازید را میان دو رشته مورد نظرتان قرار داده و به استخراج ضلع‌های مورد نظر که در هر دو رشته وجود دارند بپردازید. به‌عنوان مثال، وقتی می‌خواهید به ارزیابی مفهوم «زن» در قرآن بپردازید، بهترین کار، نگاشت مفاهیم مرتبط با این دو است. شکل شماره (۲) نشان‌دهنده مفاهیمی است که در ارتباط با «زن» در قرآن کریم می‌توانند مورد نظر باشند. این نگاشت به پژوهشگر کمک خواهد کرد تا بتواند کلیدی‌ترین مفاهیم و فرعی‌ترین آن‌ها را نیز شناسایی نماید.

بر اساس نگاشتی که در شکل شماره (۲) صورت گرفته است، برخی مفاهیم مرتبط با «زن» در قرآن عبارت‌اند از: حکمرانی^۲، جایگاه اجتماعی^۳، مدیریت، قضاوت، شهادت، ارث، مجازات، و... در ارتباط با هر یک از موضوعات پیش‌گفته می‌توان داده‌های خوبی را از متن قرآن کریم یافت. اما هر یک از این موضوعات به رشته یا رشته‌های مختلفی تعلق دارد. همین امر نیز موجب می‌شود که ادراک و پژوهش ما پیرامون مقوله زن در قرآن کریم، به پژوهشی ذوجوه و نیازمند مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای تبدیل شود. نگاهی اجمالی به غالب پژوهش‌هایی که تاکنون در این ارتباط صورت گرفته است حاکی از آن است که توجهی به وجوه مختلف زن در قرآن کریم صورت نپذیرفته است و عموماً به وجهی از جهات این مقوله توجه داشته‌اند (برای آگاهی از برخی از این آثار نک: جوادی آملی، ۱۳۸۸؛ مطهری، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱؛ لیلا احمد، ۲۰۱۲؛ السباعی، ۲۰۱۰؛ خندق آبادی، ۱۳۹۴؛ آمنه ودود، ۱۹۹۹؛ اسماء بارلاس، ۲۰۰۲). از طریق استخراج این وجوه و اضلاع با سهولت بیشتری می‌توانیم ابعاد مسائلی که با آن‌ها در پژوهش میان‌رشته‌ای سروکار داریم را متوجه شویم. نگاشت مفاهیم و مسائل میان‌رشته‌ای، مسیر پژوهش را مدیریت و هدایت می‌کند.

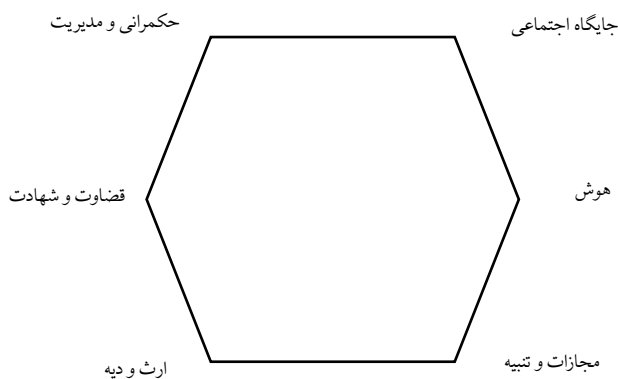
1. myth criticism

۲. شاخص‌ترین نمونه آن داستان حکمرانی ملکه سبأ می‌باشد.

۳. در قرآن کرآراً به بحث جایگاه اجتماعی زنان در موضوعات مختلف از قبیل خانه‌داری، همسرداری، فرزندداری، روابط دوستی، و... پرداخته شده است.

باید توجه داشت که نگاهت مسائل و موضوعات پیرامون یک دغدغه مشخص می‌تواند نخست، به‌خوبی توجیه‌کننده اتخاذ رویکردی میان‌رشته‌ای برای حل آن موضوع باشد؛ دوم، ما را قادر می‌سازد بتوانیم رشته‌های مرتبط با مسئله میان‌رشته‌ای مان را استخراج نماییم. ضمن اینکه خواهیم توانست ارتباط هر یک از موضوعات، و به‌تبع آن رشته‌های مرتبط با یکدیگر را شناسایی نماییم. واضح است که در شکل شماره (۲)، هر یک از اضلاع آن به رشته و یا رشته‌های خاصی تعلق پیدا می‌کند: «جایگاه اجتماعی زن» متناظر است با رشته علوم اجتماعی. «حکمرانی و مدیریت زنان» پای علمی چون علوم سیاسی، مدیریت، و علوم اجتماعی را به‌پیش می‌کشد. پژوهش پیرامون «هوش زنان» ما را با علوم شناختی مواجه خواهد کرد. بحث «قضات و شهادت» مراجعه به علمی چون حقوق، علوم اجتماعی، و روان‌شناسی را ضروری می‌سازد. به همین شکل می‌توان علوم متناظر با بقیه ضلع‌ها را نیز شناسایی کرد. کشف ارتباطات هر یک از این اضلاع با یکدیگر، ما را با مجموعه پیچیده‌ای روبرو می‌کند که نشان می‌دهد بررسی مقوله «زن» در قرآن کریم می‌تواند از جهات مختلفی مورد توجه قرار بگیرد و هر یک از وجوه آن نیز به‌شکل میان‌رشته‌ای قابل بررسی و ارزیابی است. بنابراین به‌نظر می‌رسد که استعاره نگاهت استعاره‌ای بسیار کارآمد در یک پژوهش میان‌رشته‌ای بوده، دست‌یابی به تلفیق را بسیار ساده‌تر و مبتنی بر یک برنامه پژوهشی می‌گرداند.

شکل شماره (۲). نگاهت مفاهیم مرتبط با «زن» در قرآن کریم

نتایج

نتایجی که از این مقاله حاصل شد به قرار زیر است:

۱) استعاره‌ها علاوه بر کارکرد زیبایی‌شناسانه‌شان در ادبیات، کاربردی معرفت‌شناسانه در علم نیز دارند و می‌توانند بسیاری از ابهامات و پیچیدگی‌ها علم را برطرف نموده و به کشف دستاوردهای برجسته علمی منجر شوند؛

۲) پیچیدگی و ابهام در مطالعات میان‌رشته‌ای بسیار بیشتر از مطالعات تک‌رشته‌ای است و همین امر نیز ضرورت توجه به استعاره در مطالعات میان‌رشته‌ای را مضاعف می‌سازد؛

۳) ۶ استعاره اصلی که می‌توانند در مراحل مختلف میان‌رشته‌ای به کار گرفته شوند عبارت‌اند از: مرزگذری، پُل‌سازی، بازسازی، مجمع‌الجزایر، دوزبانگی، و نگاشت؛

۴) مهم‌ترین کاربرد استعاره مرزگذری در تبیین معنای عمومی و کلی از میان‌رشته‌ای می‌باشد. رشته، و مرزهای رشته‌ای از ابهام زیادی برخوردار است که در نظر گرفتن ویژگی‌های مرزهای قومی-ملی برای آن‌ها می‌تواند هرچه بیشتر ابهام آن را برطرف نماید؛

۵) سه استعاره پُل‌سازی، بازسازی، و مجمع‌الجزایر، می‌توانند به پژوهشگر کمک نمایند تا بتواند هرچه واضح‌تر به تعیین کیفیت تعامل رشته‌ها با یکدیگر بپردازد؛ اینکه رشته‌ها در تعامل با یکدیگر، ثابت در نظر گرفته می‌شوند و یا اینکه نگاهی انتقادی به اجزاء و ساختار رشته‌ها نیز در نظر گرفته می‌شود؟

۶. به‌وسیله استعاره دوزبانگی می‌توان تبیین دقیق‌تر و واضح‌تری از کیفیت برقراری دیالوگ و گفت‌وگو میان‌رشته‌های مختلف ارائه داد. در این‌گونه، رشته‌ها به زبان‌های مختلف تشبیه شدند که یک فرد در آن واحد می‌خواهد به آن‌ها تسلط پیدا کند. زبان‌های پیچین و کریول، مدل‌های خوبی برای تعیین کیفیت این تعامل و گفت‌وگو محسوب می‌شوند؛

۷. استعاره نگاشت نیز بهترین راهکار را برای استخراج مسائل میان‌رشته‌ای و برنامه تحقیقاتی پیش‌روی میان‌رشته‌پژوه قرار می‌دهد. از طریق این استعاره می‌توان با سهولت بیشتری، وجوه و تبارهای مختلف مسئله را شناسایی کرد و پیرو آن، رشته‌های دخیل در حل مسئله را پیدا کرد. همچنین می‌توان گونه‌های مختلف ارتباط میان این وجوه و تبارهای مختلف را شناسایی و ارزیابی کرد.

منابع

احمد، لیلا (۲۰۱۲). زنان و جنسیت در اسلام: ریشه‌های تاریخی جدال امروزی (مترجم: فاطمه صادقی). تهران: نگاه معاصر.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). زن در آینه جلال و جمال. قم: نشر اسراء.

خندق‌آبادی، حسین (۱۳۹۴). متن‌گرایی تاریخی؛ نگاهی به روش تفسیری آمنه ودود با تمرکز بر تفسیر آیه ۳۴ سوره نساء. فصلنامه سراج منیر، ۶(۱۸)، ۴۱-۷۵. doi: 10.22054/AJSM.2015.1609

دباغ، محمدحسین (۱۳۹۳). مجاز در حقیقت؛ ورود استعاره‌ها در علم. تهران: هرمس.

درزی، قاسم (۱۳۹۷). ترسیم جایگاه قرآن در منظومه علوم تجربی؛ با تأکید بر علوم حوزه سلامت. فصلنامه قرآن و طب، ۲(۴)، ۵۵-۶۳.

درزی، قاسم؛ و پاکتچی، احمد (۱۳۹۳). نقش ترجمه فرهنگی در مطالعات میان‌رشته‌ای با تأکید بر الگوهای نشانه‌شناسی فرهنگی. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۶(۴)، ۳۳-۴۹. doi: 10.7508/ISIH.2014.24.003

رپکو، آلن (۱۳۹۴). پژوهش میان‌رشته‌ای: نظریه و فرایند، ترجمه: محسن علوی‌پور، مجید کریمی، هدایت‌الله اعتمادی زاده دریکوندی، علی‌اکبر نورعلیوند، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

رولاند، اس. (۱۳۸۷). میان‌رشته‌گی (مترجم: مجید کرمی). در سیدمحسن علوی‌پور، مبانی نظری و روش‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

السباعی، مصطفی (۲۰۱۰م). المرأة بین الفقه والقانون. بیروت: دار ابن حزم.

لاتوکا، لیسار. (۱۳۸۷). خلق میان‌رشته‌گی: تعاریف مبنایی استادان کالج و دانشگاه. ترجمه: سعید حیاتی، در مبانی نظری و روش‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۰). نکته‌ها و یادداشت‌هایی درباره زن در قرآن. پژوهش‌های قرآنی، ش ۲۷ و ۲۸، ۲۹-۱۴.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۱). نظام حقوق زن در اسلام. مجله مطالعات قرآنی، شماره ۲۷ و ۲۸.

نیوویل، ویلیام. اچ. (۱۳۸۷). نظریه مطالعات میان‌رشته‌ای (مترجم: سید محسن علوی‌پور)، در سیدمحسن علوی‌پور (ویراستار)، مبانی نظری و روش‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

Achinstein, P. (1968). *Concepts of Science*. Baltimore, Maryland: John Hopkins Press.

Adler, M.J. (1998). Knowledge become self-conscious [outline of knowledge Britannica]. *The New Encyclopaedia Britannica*, Chicago: Encyclopedia, Britanica.

فصلنامه علمی-پژوهشی

۲۴

دوره ۱۰، شماره ۲
بهار ۱۳۹۷
پیاپی ۳۸

- Barlas, A. (2002). *Believing women in Islam: unreading patriarchal interpretations of the Qur'ān*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Bruun, H.J., Hukkinen, K., Huutoniemi, K., & Klein, J.T. (2005). *Promoting interdisciplinary research: the case of the academy of Finland*. Helsinki, Finland: Academy of Finland.
- Daniela M. (2002). Models, metaphors and analogie. In P. Machamer, & M. Silberstein (Eds.), *Blackwell Guide to the Philosophy of Science*, Blackwell Publishers Wiley. doi: 10.1002/9780470756614.ch6
- Eisel, U., & Nicholas, H. (1992). About dealing with the Impossible: An account of experience in landscape planning courses. *European Journal of Education*, 27(3), 239-255. doi:10.2307/1503452.
- Frodeman, R., Thompson Klein, J., & Carlos Dos Santos Pacheco, R. (2017). *The Oxford Handbook of Interdisciplinarity* (2nd ed.). UK: Oxford University Press.
- Gentner, D. (1982). Are scientific analogies metaphors. In Davi S. Mial (ed.) *Metaphor: Problems and Perspectives*. Harvester Press.
- Klein, J.T. (1996). *Crossing boundaries: Knowledge, disciplinarity and interdisciplinarity*. Charlottesville, VA: University Press of Virginia.
- Klein, J.T. (1999). Mapping interdisciplinary studies. *The Academy in Transition Series*. Washington, D.C.: Association of American Colleges & Universities.
- Klien, J. T. (1990). *Interdisciplinarity: History, theory and practice*. Dtroit: Wayne State University.
- Lakoff, G. (1993). *The contemporary theory of metaphor*. Cambridge University.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (N.D.). *The conceptual basis Of grammatical structure*. US: University Of California, San Diego..
- Martin, J., & Harre, R. (1982). Metaphor in science. In D.S. Miall, (Ed), *Metaphore: Problems and Perspectives* (pp. 89-105). Sussex: The Harvester Press. doi: 10.1207/s15327868ms0101_5
- Nikitina, S. (2005). Pathways of interdisciplinary cognition. *Cognition and Instruction*, 23(3), 389-425. doi:10.1207/s1532690xci2303_3.
- Peterson, V.S. (1993). Disciplining practiced/practics: gendered states and politics. In E. Messer-Davidow, D.R. Shumway and D.J. Sylvan (eds), *Knowleges: Historical and Critical Studies in Disciplinarity* (193-4), Charlottesville, University of Virginia Press.

Repko, Allen F (2012). *Defining Interdisciplinary Studies*, Pdf Format in:
https://education.cuso.ch/fileadmin/education/image/repko_2012_interdisciplinary-research_chapter-1.pdf

Wadud, A. (1999). *Qur'ān and woman: rereading the sacred text from a woman's perspective* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

فصلنامه علمی - پژوهشی

۲۶

دوره ۱۰، شماره ۲

بهار ۱۳۹۷

پیاپی ۳۸